

انگیزه شیخ صدوق از نگارش «مَنْ لَا يَحْضُرُهُ الْفَقِيه» / فقیه‌ی که با دعای امام زمان (عج) متولد شد

کتاب «مَنْ لَا يَحْضُرُهُ الْفَقِيه» تألیف ابوجعفر محمد بن علی بن بابویه قمی ملقب به شیخ صدوق کتابی است به عربی شامل ۵۹۶۳ حدیث. این کتاب یکی از کتب اربعه و از معتبرترین کتب بوده و در شش جلد تألیف شده‌است.

کتاب «مَنْ لَا يَحْضُرُهُ الْفَقِيه» تألیف ابوجعفر محمد بن علی بن بابویه قمی ملقب به شیخ صدوق کتابی است به عربی شامل ۵۹۶۳ حدیث. این کتاب یکی از کتب اربعه و از معتبرترین کتب بوده و در شش جلد تألیف شده‌است.

محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی، مشهور به شیخ صدوق در سال 305 هجری قمری، در خاندان علم و تقوی، در شهر قم دیده به جهان گشود. شیخ طوسی جریان ولادت وی را چنین نقل نموده است: علی بن بابویه با دختر عموی خود ازدواج کرده بود؛ ولی از او فرزندی به دنیا نیامد. او در نامه ای از حضور شیخ ابو القاسم، حسین بن روح تقاضا کرد تا از محضر حضرت بقیة الله عجل الله تعالی فرجه بخواهد برای او دعا کند تا خداوند اولاد صالح و فقیه به او عطا نماید. پس از گذشت مدتی از ناحیه آن حضرت این گونه جواب رسید: تو از این همسرت صاحب فرزند نخواهی شد؛ ولی به زودی کنیزی دیلمیه نصیب تو می شود که از او دارای دو پسر فقیه خواهی گشت. شیخ صدوق نیز، جریان ولادت خود را که با تقاضای کتبی پدرش از محضر امام زمان (عج) و دعای آن حضرت بوده، در کتاب کمال الدین به صورت حدیث آورده و می افزاید: هرگاه ابو جعفر محمد بن علی الاسود مرا می دید که برای فرا گرفتن علم و دانش به محضر استاد می روم به من می فرمود: این میل و اشتیاق به علم و دانش که در تو وجود دارد مایه شگفتی نیست؛ زیرا تو به دعای امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف متولد شده ای.

کتاب «مَنْ لَا يَحْضُرُهُ الْفَقِيه» از کتب اربعه شیعه و درباره اصول و فروع مذهب حقه اثنی عشریه، اثر شیخ صدوق است. شیخ صدوق در مقدمه کتاب انگیزه تألیف کتاب خود را بیان داشته است که در این قسمت بخشی از آنرا با اقتباس و تحریر مجدد می آوریم: در مسافرتی که به سرزمین بلخ از قصبه ایلاق داشتم، به لطف و خواست خداوند متعال با یکی از اولیاء خدا و افراد متقی و کم نظیر عصر خویش آشنا شدم و این آشنایی را همواره باعث سرور و افتخار و سرافرازی خود می دانم. در آن ایام همنشینی و مجالست با او را بسیار مغتنم می داشتم چرا که هم صحبتی با او احساس آرامش و شادمانی و فرح و نشاط خاصی را برای من فراهم می نمود. وی، فردی عالم و متقی و متعهد و پایبند به دین و از خانواده ای با شرافت و با اصالت و از نوادگان و سلاله خاندان نور و فضیلت ربوبی بود و با اخلاق حمیده و صفات کریمه خود، همچون حیاء و آرامش و وقار، عفت و تقوی و تواضع و فروتنی بر شایستگی خود افزوده بود. او، ابو عبدالله محمد بن حسن بن اسحاق بن حسن بن حسین بن اسحاق بن موسی بن جعفر بن محمد بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب (ع)، معروف به سید نعمت بود.

سیدنعمت روزی به من چنین بیان داشت: محمد بن زکریای رازی طبیب، برای کسانی که در موقع احتیاج به طبیب، طبیب در دسترس ندارند؛ کتابی در علم طب نگاشته است و آنرا من لا یحضره الطبیب نام نهاده است و آن کتاب در موضوع خود، با وجود حجم کم، جامع و وافی و کافی و پر فایده است و همگان در حد نیاز خود از آن بهره مند می گردند. وی در ادامه از من خواست که من هم کتابی در موضوع فقه و شرایع و احکام به گونه ای جامع و کامل بنویسم تا مورد اطمینان و اعتماد مردم باشد، و همه آنچه را که همگان در موضوعات فقهی و مقررات و قوانین شرع، و حلال و حرام شریعت، به آن احتیاج دارند؛ در آن گرد آوری شود. تا مردم با مراجعه به آن بتوانند به دستورات آن عمل کنند و همه کسانی که آن را خوانده و به آن عمل می کنند. و همه کسانی که آن را خوانده و به آن عمل می کنند و از آن نسخه برداری می کنند و به دیگران می رسانند تا در اجر و ثواب آن نیز شریک باشند.

سیدنعمت این کلام را در حالی بیان می کرد که خود، به تمامی کتابهای که تا آن زمان نوشته بودم و بالغ بر 245 مجلد می شد، آگاهی کامل داشت و از بیشتر آنها استنساخ نموده و یا خود وی احادیث آنها را از من شنیده بود و اجازه نقل کردن آنها را نیز از من گرفته بود. اما با تمام این احوال، احساس ضرورت نگارش همچنین کتابی را در باب فقه (کتاب من لا یحضره الفقیه) می کرد و این سخن را به من متذکر گردید. من نیز چون او را به خوبی می شناختم و او را فردی صاحب نظر و شایسته می دانستم و همچنین خود نیز احساس ضرورت نوشتن چنین کتابی را می کردم و به علاوه درخواست وی را در خصوص این عمل مناسب دیدم پیشنهاد او را پذیرفتم و این کتاب را حذف سندهای احادیث نگاشتم. اگر چه ذکر رجال سند حدیث از فواید بسیاری دارد، لکن در این کتاب بنا را بر اختصار و استفاده عموم مردم قرار دادم، زیرا در این کتاب نخواستیم مانند دیگر کتب خود و یا مانند بعضی از مصنفین دیگر باشیم که تمام احادیثی را که از مشایخ خود شنیده اند در کتابهای خود آورده اند نقل نمایم بلکه هدف از نگارش این کتاب را بر این اساس قرار دادم که آن دسته از روایاتی را نقل نمایم که به صحت آنها و صحت صدور آنها از معصومین (ع) وثوق و اطمینان دارم و بتوانم به آنها حکم داده و فتوا دهم و عقیده دارم که این احادیث و این عمل حجت میان من و پروردگار تبارک و تعالی می باشد.

محمد بن علی بن حسین بن بابویه قمی، مشهور به شیخ صدوق، در سال 305 هجری قمری در خاندان علم و تقوی در شهر قم دیده به جهان گشود. شیخ طوسی جریان ولادت وی را چنین نقل نموده است: علی بن بابویه با دختر عموی خود ازدواج کرده بود ولی از او فرزندی به دنیا نیامد. او در نامه ای از حضور شیخ ابو القاسم، حسین بن روح تقاضا کرد تا از محضر حضرت بقیة

الله(عج) بخواهد برای او دعا کند تا خداوند اولاد صالح و فقیه به او عطا نماید. پس از گذشت مدتی از ناحیه آن حضرت این گونه جواب رسید: تو از این همسرت صاحب فرزند نخواهی شد؛ ولی به زودی کنیزی دیلمیه نصیب تو می شود که از او دارای دو پسر فقیه خواهی گشت.

شیخ صدوق نیز، جریان ولادت خود را که با تقاضای کتبی پدرش از محضر امام زمان(عج) و دعای آن حضرت بوده در کتاب کمال الدین به صورت حدیث آورده و می افزاید: هرگاه ابو جعفر محمد بن علی الاسود مرا می دید که برای فرا گرفتن علم و دانش به محضر استاد می روم به من می فرمود: این میل و اشتیاق به علم و دانش که در تو وجود دارد مایه شگفتی نیست؛ زیرا تو به دعای امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف متولد شده ای.

مصادر کتاب شریف من لایحضره الفقیه و معرفی برخی از مولفین آنها

مصادر کتاب من لا یحضره الفقیه تمامی آنها از کتبی است که مورد اعتماد بزرگان شیعه می باشد و از اصول مشهوری است که همه اندیشمندان اسلامی آنرا تأیید نموده اند، چرا که صاحبان آنها یا اصحاب ائمه(ع) بوده اند. چرا که صاحبان آنها یا اصحاب ائمه علیه السلام بوده اند که از مکتب حاملان وحی علم آموخته اند و احادیث را مستقیماً از آنها نقل کرده اند و یا از شاگردان اصحاب کبار ائمه(ع) بوده اند که در هر دو صورت صاحبان کتاب رجال، آنها را جزء معتمدین تاریخ و موثقین روایان حدیث بر شمرده اند و احکام (مذهب جعفری) را از آنها گرفته اند.

مانند: 1 - کتاب حریر بن عبد الله سجستانی: وی اهل کوفه بوده و مورد وثوق بوده است و چون برای تجارت به سیستان بسیار سفر می کرده و در نهایت نیز آنجا اقامت گزیده است. به سجستانی سیستانی معروف می باشد. وی دارای کتابهایی است که همه از اصول به شمار می رود. حریر بن عبد الله در سیستان به دست خوارج کشته شده است.

2 - کتاب عبید الله بن علی حلبی: وی ثقه و صحیح الحدیث است. اهل کوفه بوده ولی چون بسیار با پدر و برادرش به تجارت به حلب مسافرت می کرده، به حلبی معروف شده است. او دارای کتابی است که آنرا به امام صادق(ع) عرضه داشته و حضرت او را تحسین فرمود و کتابش را تصدیق کرده اند و فرموده اند: در میان اصحاب کسی مانند این کتاب تألیف نکرده است.

3 - کتابهای علی بن مهزیار اهوازی: وی ظاهراً غیر از علی بن مهزیار مدفون در اهواز است، چرا که آن بزرگوار که در اهواز مدفون است. اوایل زمان غیبت حضرت مهدی(عج) را درک کرده و به خدمت حضرتش رسید است. علی بن مهزیار، از اصحاب امام رضا و حضرت جواد و حضرت هادی(ع) بوده است و بسیار جلیل القدر و مورد وثوق همگان می باشد. وی دارای 33 کتاب است که همه آنها از اصول چهارصدگانه به شمار می روند. علی بن مهزیار در زمان حضرت هادی یا امام حسن عسکری(ع) از دنیا رفته است.

4 - کتابهای حسین بن سعید: حسین بن سعید از اهالی کوفه بوده و از اصحاب حضرت رضا و امام جواد و امام هادی(ع) به شمار می رود. در اواسط عمر بار برادرش حسن به اهواز رفته است و سپس به تنهایی به قم مسافرت کرده و در منزل حسن بن ابان وارد شده و در همان دیار نیز از دنیا رفته است. وی دارای 30 مجلد کتاب است که کتب او در میان اصحاب چنان معروف است که کتب دیگران را به آن قیاس می کنند.

5 - کتاب نوادر تألیف احمد بن محمد بن عیسی: احمد بن محمد بن عیسی از جمله اشعریانی است که از مدینه به کوفه هجرت کرده اند و در آنجا احادیث و اخبار ائمه(ع) را ترویج می نمودند. جمعی از میان ایشان به قم مسافرت کرده و در آنجا اقامت گزیدند و به نشر اخبار و احادیث معصومین(ع) پرداختند. احمد بن محمد بن عیسی یک تن از معروفین آنها به شمار می رود که صاحب اجازه و استاد بیشتر محدثین قم می باشد. مانند: محمد بن یحیی عطار و محمد بن حسن صفار و علی بن ابراهیم و بسیاری دیگر از علمای شهر قم. احمد بن محمد اشعری، زمان امام هشتم و نهم و دهم(ع) را درک کرده و حضرت رضا(ع) را ملاقات نموده است و کتابهای بسیاری نیز نوشته که شیخ طوسی پاره ای از آنها، از جمله کتاب نوادر را در کتاب الفهرست نامبرده است و گوید: این کتاب فصل بندی و باب باب نبوده و ابوسلیمان داود بن کوره قمی آن کتاب را فصل بندی کرده است و محمد بن حسن بن ولید از آن کتاب فصل بندی شده، به اجازه محمد بن یحیی حدیث نقل می کند.

6 - کتاب نوادر الحکمة نگاشته محمد بن احمد بن یحیی بن عمران اشعری: محمد بن احمد بن یحیی ابوجعفر اشعری ثقه و جلیل القدر است.

7 - کتاب الرحمة تألیف سعد بن عبدالله: سعد بن عبد الله اشعری ثقه و جلیل القدر است و دارای چندین کتاب معتبر و مورد وثوق و اطمینان می باشد و گویند خدمت امام عسکری(ع) نیز رسیده است. وی در سال 300 یا 299 هجری قمری در روز چهارشنبه 27 شوال وفات یافته است.

8 - کتاب جامع تألیف محمد بن الحسن بن الولید: محمد بن حسن بن ولید، استاد شیخ صدوق است و جلالت قدرش مستغنی از بیان می باشد. وی دارای دو کتاب معتبر است. یکی به نام جامع، و دیگری به نام تفسیر؛ که کتاب جامع او از اصول و کتب مرجع به شمار می رفته است.

9 - کتاب نوادر اثر محمد بن ابی عمیر. محمد بن ابی عمیر پارساترین و خدا ترس ترین مردم عصر خویش بوده است و حضرت موسی بن جعفر و امام علی بن موسی و امام محمد بن علی علیه السلام را درک کرده و در راه مذهبش سختی و مصیبت بسیار دیده است.

10 - کتاب احمد بن ابی عبدالله برقی بنام محاسن: احمد بن ابی عبد الله محمد بن خالد برقی، اهل کوفه بوده است. پدرش محمد بن خالد نیز از اصحاب حضرت رضا(ع) می باشد. برقی منسوب به برقه رود قم می باشد که در پنج فرسخی قم واقع شده است. و دارای هوای خوب و مطلوبی است. پدرش از مهاجرینی است که از عراق به ایران سفر کرده و در آنجا (برقه رود) ساکن

شده است و احمد فرزندش از محدثین معروف قم به شمار می رود و مورد وثوق همگان می باشد.

11 - رساله عملیه ای که پدر شیخ صدوق برای فرزندش شیخ صدوق نگاشته است. شیخ صدوق خود نیز در مقدمه کتاب من لا یحضره الفقیه پس از نام بردن بعضی از مصادر کتاب خود درباره بقیه مصادر کتاب، چنین نگاشته است: کتب دیگر از اصول و نوشته هائی که طریق روایت متن از آنها در فهرست کتبی که اجازه روایت آنرا از مشایخ حدیثم و نیز از گذشتگانم به من رسیده معروف است و تمام کوشش خود را در این راه بکار بردم. در حالی که از خدایم یاری خواسته و بدو توکل جسته و از او پوزش تقصیر و کوتاهی در عمل طلبیده و این موفقیت جز از جانب او نیست و بر او توکل می کنم و به سویش باز می گردم و او تنها مرا کافی است و والاترین و بهترین کسی است که کار بدو سپرده شود.